

Jon Røyne Kyllingstad: *Kortskaller og langskaller. Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket.* Oslo: Spartacus, 2004. 223 s. Ill.

Av Ole Marius Hylland

Jon Røyne Kyllingstad har omarbeidet hovedoppgaven sin fra 2001 til boken *Kortskaller og langskaller: Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*. Bak den omfattende tittelen finnes en godt dokumentert og godt fortalt historie om en utdødd vitenskapsgren som i sin tid hadde stor legitimitet. Om man i tillegg tar i betraktning at det nettopp er en hovedoppgave som ligger bak, er det et ganske imponerende stykke arbeid. Fysisk antropologi var den delen av antropologien som kombinerte komparasjon og morfologi i sin innfallsvinkel til mennesket, og som i tillegg kunne legge et historisk perspektiv til denne innfallsvinkelen. Det vil si at den vitenskapelige metoden bestod i en sammenligning av menneskers fysiologiske form, særlig i forhold til *hodets* form, og på bakgrunn av denne sammenligningen en dedusering av menneskehetens utvikling. Den fysiske antropologien hadde gjerne i tillegg en normativ slagside, i og med at utviklingens foreløpige høydepunkt bestod av hvite og lyshårede nordeuropeiske menn (av den langskallede typen). De fysiske antropologene befant seg selv gjerne i denne gruppen.

Noe av problemet med historiske tilbakeblikk på denne type vitenskap er den nazisme og verdenskrig som har en tendens til å bli et altoppslukende anakronistisk og etterpåkløkt filter, som all potensiell menneskefiendtlighet kan filtreres igjennom. Så også med den fysiske antropologien. Kyllingstad advarer innledningsvis mot nettopp dette, og viser at ikke *all* fysisk antropologi ledet rett til gasskammerne, og

at ikke *all* nazistisk ideologi hadde den fysiske antropologien som sin umiddelbare forutsetning. Han gjør tidlig et poeng ut av at det som i dag heter *rasisme*, i betydningen kvalitativ vurdering av mennesker på rasemessig grunnlag, både var en allment utbredt forestilling og en vitenskapelig legitimert sannhet.

Kyllingstads materiale illustrerer også på en god måte de tautologiske paradoksene som lå i den fysiske antropologien. Bevisføringer kunne gå fritt og i flere retninger mellom den historiske utviklingen av menneskeheten, de fysiske målbare forskjellene og den samtidige plasseringen i samfunnets hierarki. Slik kunne det ene forklare det andre og det andre det ene. Kvalitative forskjeller og sosialt hierarki kunne forstås som naturgitt.

Boka er delvis en historikk over utviklingen av den fysiske antropologien, og da særlig i Norge, og delvis en analyse over ett bestemt fysisk-antropologisk *case* og de tre forskerne knyttet til det. Den siste halvdel av boka dreier seg særlig rundt ekteparet Alette og Kristian Emil Schreiner og deres samarbeidspartner Halfdan Bryn. Boka er absolutt best (og tettest på empirien) der det dreier seg om de tre forskerne og om det prosjektet de samarbeidet om. Det er dette som utgjør den mest sentrale delen av boka. De andre delene har en visst preg av å være tilføyet for å skape mer helhetlig kulturhistorie av det hele. I disse delene er det mer å pirke på, som også peker på den utfordringen det er for de (kultur)historiske fagene å bevege seg fra de empiritette casestudier til de syntetiserende kulturhistorier. Kyllingstad kunne med fordel ha lagt noe mer materiale inn i den idéhistoriske rammen som han uansett plasserer den fysiske antropologien inn i. (Rop om mer kontekst er mulig kritikk av alle prosjekter, men med det godt orient-

erte publikum boka retter seg inn mot, er det trolig enkelte linjer som kan savnes.) I sin innledning om den fysiske antropologiens norske historie ønsker blant annet Kyllingstad å undersøke hvorvidt teoriene om nasjonale *fysiske* forskjeller også ble brukt og tatt opp av mer generell nasjonalistisk retorikk i samtiden. Dette gjelder 1890-tallet, og Kyllingstad bruker bokverket Norge i det nittende Aarhundrede (1899) som eneste kilde for å belyse dette. Det han dermed ikke går inn i, er den lange kunnskapstradisjonen som beskrev forskjeller både i utseende og gemytt som konsekvens av det landskap menneskene lever i. Da de fysiske antropologene skulle beskrive og forklare nasjonale og regionale forskjeller, eksisterte allerede en bindsterk diskurs som beskrev forskjeller både i folkelynne og folkelegeme. Eilert Sundt beskriver fysiske og mentale forskjeller mellom bønder på fjellet og bønder ved kysten. Hundre år før Sundt igjen viser Hans Strøm i *Søndmørs Beskrivelse* (1762) til sin forgjenger Peder Claussøn Friis og skriver seg inn i hans omtale av de fysiske og mentale egenskapene til de som var bosatt rundt de vestlandske fjordene. Det kunne vært interessant med en vurdering av den fysiske antropologiens forhold til det vokabular som var tilgjengeliggjort av de historisk-geografiske beskrivelsene og av en mer generell nasjonal retorikk. Flere av begrepene som ble viktige for den fysiske antropologien er man vant til å tenke på som romantiske begreper, med tilhørende godt beskrevne begrepshistorier.

Den sentrale analysen i boka virker empirisk godt fundert. Det kunne imidlertid løftet leseopplevelsen noe om forfatteren hadde tillatt seg noen analytiske sveip over hva måling av mennesker strengt tatt innebærer. Her finnes det internasjonalt kjente analyser å støtte seg på, og Stephen

Jay Goulds *The Mismeasure of Man* hadde eksempelvis ikke vært unaturlig å dra inn i en slik sammenheng. Samme bok kunne også forlent Kyllingstads innledende del med ytterligere noen idé- og kulturhistoriske perspektiver, som kunne løftet det allerede spennende materialet enda litt mer. Zygmunt Baumans analyser av *sosial ingeniørkunst* hadde også vært en mulig kilde til perspektiver. (Merk imidlertid at dette er grep som etter min mening kunne endret boka fra god til enda bedre, ikke fra mindre god til god.)

Rent språklig kan det innvendes at Kyllingstad godt kunne slipt bort noen av de mest akademisk varsomme formuleringene, av typen ”det er derfor ikke urimelig å anta at” og lignende. I en utgivelse for det mer allmenne bokmarked kan man i formidlingens navn begrense slike forbehold. Et velfungerende formidlingsbegrep som Kyllingstad bruker, er kapittelingsresser som oppsummerer hovedinnholdet i hvert enkelt kapittel. Et formidlingsgrep som imidlertid fungerer mindre godt, men som trolig må tillegges forlag mer enn forfatter, er samlingen av alle illustrasjoner i et upaginert bilag mellom sidene 176 og 177. Materialet er godt egnet til aktiv bruk av illustrasjoner, og analysen hadde fortjent at disse ble presentert fortløpende i teksten. Tross disse i denne sammenhengen mindre vesentlige innvendingene, har Kyllingstad levert en god bok og en god historisk analyse av et fagområde som fortjener den oppmerksomheten det kan få.